



## ESKİ UYGURCA PĀRĀYAṆAVAGGA'YA İLİŞKİN FRAGMANLAR

Uğur UZUNKAYA\*

### Özet

Sanskritçede *tripiṭaka*, Pāli dilinde ise *tipiṭaka* “üç sepet” olarak bilinen kavram Budizm’in dinî yazınsal kaynaklarına işaret eden üç ayrı tür eser için kullanılır. Bunu *sūtralar*, *vinayalar* ve *abhidharmalar* oluşturmaktadır. Buddha’nın vaazlarını içeren *sūtralar*, Sanskritçede *āgama*, Pāli dilinde ise *nikāya* olarak adlandırılan koleksiyonlardan oluşmaktadır. Esasında Sanskritçe Budist külliyyatta bu koleksiyon dört ile sınırlı iken, Pāli dilindeki Budist külliyyata *Khuddakanikāya* adında beşinci bir koleksiyon daha eklenmiştir. *Khuddakanikāya*’nın içerisinde bugün bilindiği kadarıyla on beş eser vardır. Bunlardan birisi de *Suttanipāta* “*sūtraların çöküşü*” adını taşımaktadır. Manzum ve mensur biçimde kaleme alınan metinlerle örülü *Suttanipāta* beş *vagga* yani beş bölümden oluşmaktadır. *Suttanipāta*’nın beşinci ve son bölümünü ise bu çalışmanın da konusunu oluşturan *Pārāyaṇavagga* teşkil etmektedir. Eski Uygurca *Pārāyaṇavagga* üzerine yapılan çalışmalar 1997 yılına kadar gider; fakat bugün gelinen noktada bu metnin Eski Uygurcada bütünlüklü olarak korunduğunu söylemek mümkün değildir. Eski Uygurca *Pārāyaṇavagga*’ya ilişkin metinler fragmanlar hâlinindedir. Bu çalışmada *Suttanipāta*’nın beşinci bölümü olan *Pārāyaṇavagga*’ya ilişkin şimdiye kadar neşredilmemiş Eski Uygurca fragmanların neşri gerçekleştirilecektir. Bu yazının konusunu oluşturan fragmanlar bugün Berlin Turfan Koleksiyonu’nda şu arşiv numaralarıyla korunmaktadır: Mainz 699, U 1536, U 1539, U 1557 ve U 2044. Bu yazı mevzubahis fragmanların yazı çevirimini, harf çevirisini, Eski Uygurca metnin Tür-

\* Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, uguruzunkaya@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4534-9305.



kiye Türkçesine aktarımını, metne ilişkin açıklamaları ve sözlük/dizini içermektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Eski Uygurca, *Khuddakanikāya*, *Suttanipāta*, *Pārāyaṇavagga*, metin neşri.

## THE FRAGMENTS OF OLD UIGHUR *PĀRĀYAṆAVAGGA*

### Abstract

The concept known as *tripiṭaka* in Sanskrit and *tipiṭaka* “three baskets” in Pāli is used for three genres of works that point to the religious sources of Buddhism. It consists of *sūtras*, *vinayas*, and *abhidharmas*. The *sūtras* containing Buddha’s discourses consist of collections called *āgama* in Sanskrit and *nikāya* in Pāli. In fact, while this collection has four collections in the Sanskrit Buddhist canonical scripture, a fifth collection called *Khuddakanikāya* has been added to the Buddhist corpus in Pāli. As far as it is known, there are fifteen works in *Khuddakanikāya*. One of them is *Suttanipāta* “collapse of the sutras”. Written in verse and prose, *Suttanipāta* consists of five *vaggas*, that is, five parts. The fifth and last part is *Pārāyaṇavagga*, which is also the subject of this study. Studies on Old Uighur *Pārāyaṇavagga* go back to 1997; however, today, it is not possible to say that this text is fully preserved in Old Uighur. The texts related to the Old Uighur *Pārāyaṇavagga* are in fragments. In this paper, the unpublished Old Uighur fragments of *Pārāyaṇavagga*, the fifth chapter of *Suttanipāta*, will be published. The fragments that constitute the subject of this article are preserved in the Berlin Turfan Collection with the following archive numbers: Mainz 699, U 1536, U 1539, U 1557 and U 2044. This paper deals with the transcription of the fragments in question, their transliteration, the translation of the text into Turkish, notes and glossary/index.

**Keywords:** Old Uighur, *Khuddakanikāya*, *Suttanipāta*, *Pārāyaṇavagga*, text edition.

### Giriş

Budist dinî edebiyatı teşkil eden külliyat, Sanskritçede *tripiṭaka* ve Pāli dilinde ise *tipiṭaka* olarak adlandırılır ve “üç sepet” anlamına gelir (krş. Monier-Williams, 1899, s. 459a; Edgerton, 1953, s. 258a; von Hinüber, 1996, s. 7; von Hinüber, 2015, s. 38). Esasında Budist külliyatın neden bu şekilde adlandırıldığı bugün bilinmese de bu üç sepeti *Sūtrapiṭaka*, *Vinayapiṭaka* ve *Abhidharmapiṭaka* yahut bir diğer deyişle *sūtralar*, *vinayalar* ve *abhidharmalar* oluşturur. Sanskrit ve Pāli dillerinde ortak bir terim olan *vinaya* “tarihî Buddha’ya atfedilen manastır disiplini veya kanunu ile ilgili öğretilerin bütününe atıfta bulunur” (Clarke, 2015, s. 60; krş. Edgerton, 1953, s. 489a) iken,



*abhidharma* “Budist felsefe veya metafiziğin dogmaları”na (Monier-Williams, 1899, s. 459a; krş. von Hinüber, 2015, s. 38 ve Eltschinger & Yoshifumi, 2015, s. 88) işaret eder. Bunlardan *Sūtrapiṭaka* ise “vaaz sepeti” (JEBD, 1979, s. 192a) anlamına gelir ve bu eserler Buddha’nın vaazlarından oluşur. *Sūtralar* içerisinde Sanskritçede *āgama* (Monier-Williams, 1899, s. 129c; Edgerton, 1953, s. 88a; Rhys Davids & Stede, 1921-25, s. 94) ve Pāli dilinde *nikāya* (Monier-Williams, 1899, s. 544c; Edgerton, 1953, s. 294a; Rhys Davids & Stede, 1921-25, s. 352) denilen “Budist külliyata ilişkin literatürün koleksiyonu” (Anālayo, 2015, s. 50) mevcuttur. *Sūtrapiṭaka*’daki *āgama / nikāya*’nın sayısı dörttür: Bunları *Dīrghāgama / Dīghanikāya*, *Madhyamāgama / Majjhimanikāya*, *Samyuktāgama / Samyuttanikāya* ve *Ekottarikāgama / Aṅguttaranikāya* oluşturur (krş. von Hinüber, 2015, s. 41). Bununla birlikte Sanskritçe Budist külliyattan farklı olarak Pāli dilindeki Budist külliyata bu *āgama / nikāya*’ya yani dört koleksiyona bir de *Khuddakāgama / Khuddakanikāya* eklenir. *Sūtrapiṭaka*’nın Pāli dilindeki beşinci koleksiyonunu temsil eden *Khuddakanikāya* esasında manzum ve mensur oldukça geniş bir yazınsal çeşitliliği ihtiva eder (krş. von Hinüber, 2015, s. 43). *Khuddakanikāya* içerisinde on beş eser bulunur (krş. von Hinüber, 1996, s. 41; von Hinüber, 2015, s. 43). Bu eserler arasındaki beşinci eser ise *Suttanipāta* adını taşımaktadır. *Suttanipāta* “*Sūtraların Çöküşü*” (Rhys Davids & Stede, 1921-25, s. 716 ve s. 359) anlamına gelmektedir ve bu eser Pāli dilinde *vagga* olarak adlandırılan beş “bölüm”den (Rhys Davids & Stede, 1921-25, s. 591) oluşmaktadır. *Suttanipāta*’nın bu beş *vaggası* “bazıları Budist yazındaki en eskiler arasında yer alan ve geçerliliğini koruyan çok çeşitli vezinli manzumeleri ve mensur metinleri içerir” (von Hinüber, 2015, s. 43). Bu beş *vagga* sırasıyla şöyledir: *Uragavagga*, *Cūlavagga*, *Mahāvagga*, *Aṭṭhakavagga* ve *Pārāyaṇavagga* (von Hinüber, 1996, s. 48).

Bu yazının konusunu Pāli dilindeki Budist külliyata ilişkin metinlerden olan *Suttanipāta*’nın *Pārāyaṇavagga* adlı bölümüne ilişkin Eski Uygurca fragmanlar oluşturmaktadır. Bu metne ilişkin araştırma tarihçesi göz önünde bulundurulduğunda ilk neşrin Zieme tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Zieme, 1997 tarihli “Das Pārāyaṇasūtra in der alttürkischen Überlieferung” [= Eski Türk Geleneğinde Pārāyaṇasūtra] adlı yazısında Eski Uygurca *Pārāyaṇavagga*’ya ilişkin Berlin Turfan Koleksiyonu’nda U 2028 ve U 1188 (T III M 184) arşiv numaralarıyla korunan ve birbirini tamamlayan iki fragmanın neşrinin gerçekleştirir. Zieme’nin bu yazısı 66 satırlık bir Eski Uygurca metni ihtiva eder ve bu yazıda Eski Uygurca metnin yazı çevirimine, harf çevirisine ve Almancaya tercümesine yer verilir. Bununla birlikte Zieme, mezkûr yazısında Eski Uygurca metni Sanskrit ve Pāli dillerindeki orijinal metnin eş değer satırlarıyla karşılaştırır. Zieme’nin bu yazısı 2003 yılında Maurice O’C



Walsche tarafından “The Pārāyaṇasūtra in Old Turkish” [= Eski Uygurcada Pārāyaṇasūtra] adıyla İngilizceye tercüme edilir. 2005 yılına gelindiğinde ise Zieme, Eski Türkçe *sart* sözünü konu alan yazısında Eski Uygurca *Pārāyaṇa* yazmasına ilişkin oldukça hacimli bir fragmanın yalnız ilk on satırının neşrine ve tercümesine yer verir (Zieme, 2005, s. 533). Zieme tarafından neşredilen bu metin parçalarının kataloğu ise Wilkens (2010, s. 305-306) tarafından hazırlanır. Wilkens’in kataloğunda daha evvel Zieme tarafından U 2028 ve U 1188 ile birlikte düşünülmeyen U 1945 (T III M 184) arşiv numaralı fragmanın bahsi geçen iki fragmanın paraleli olduğu bilgisine yer verilir. Wilkens, bununla birlikte yine aynı metne ilişkin Zieme’nin 2005 yılındaki yazısında ele aldığı fragmanın da katalog bilgilerine yer verir (2010, s. 302-303). 2020 yılında neşredilen kataloğunda Özertural ise “Erzähltexte aus dem Umfeld des Pārāyaṇa-sūtras” [= Pārāyaṇa-sūtra Çevresinden Anlatı Metinleri] başlığı altında *Pārāyaṇavagga*'ya ilişkin Berlin Turfan Koleksiyonu’ndaki dört fragmanın katalog bilgilerini paylaşır (Özertural, 2020, s. 287-289). Özertural’ın kataloğunda anılan bu dört fragman 1997 tarihli yazısında Zieme tarafından belirlenmiş ve çok kısaca değinilmiş olan fragmanlardır.

*Suttanipāta*'nın *Pārāyaṇavagga* bölümüne ait şimdiye kadar neşredilmeyen Eski Uygurca beş fragmanın neşri bu yazıda konu edilmiştir. Burada neşri gerçekleştirilen beş fragman sırasıyla şöyledir: Mainz 699 (Glas: T II), U 1536 (T I D), U 1539 (T I D), U 1557 (T I D 129) ve U 2044 (o. F.). Mainz 699 arşiv numaralı fragmanın *Pārāyaṇavagga*'ya ait olduğunun belirlenmesi bütünüyle Zieme'ye aittir. Zieme’nin 1997 tarihli yazısında yer almamasına karşın, aynı yazının 2003 yılında yapılan İngilizceye tercümesindeki bir dipnotta Mainz 699’un bu metne ait olduğu bilgisi paylaşılır (2003, s. 31). Wilkens da 2010 yılında neşrettiği kataloğunda Zieme tarafından belirlenen bu fragmanın fiziksel özelliklerine yer verir (2010, s. 302-303, katalog No. 412). Bu fragman birkaç ciddi hasarlı satır ihtiva etmesine karşın ön yüzünde 37 ve arka yüzünde 37 toplam 74 satırdan oluşur. Zieme, 2005 yılındaki “Notizen zur Geschichte des Namens *sart*” [= *Sart* Adının Tarihi Hakkında Notlar] başlıklı yazısında Mainz 699 arşiv numaralı fragmanın ön yüzünün yalnız ilk 10 satırına yer verir. Bu fragman bu yazının 001-074. satırlarını oluşturmaktadır. Diğer anılan dört fragman ise kimisinde ancak birkaç sözcüğün veya harfin korunabildiği ziyadesiyle hasarlı fragmanlardır. Bu fragmanların toplam hacmi ise 48 satır kadardır. Bu fragmanlar ise bu yazının 075-123. satırları arasında yer almaktadır ve katalog bilgileri bahsi geçtiği üzere Özertural tarafından hazırlanmıştır (2020, s. 287-289, katalog No. 442-445).

Bu çalışmada yukarıda bahsi geçen *Suttanipāta*'nın *Pārāyaṇavagga* bölümüne ait fragmanların yazı çeviriminin, harf çeviriminin, Türkiye Türkçesine aktarımının, metne ilişkin notlarının ve dizin/sözlüğünün sunulması amaçlan-



mıştır. Bu amaçla metnin yazı çevirimi ve harf çevirisinde *Uigurisches Wörterbuch*'daki yazı çevirimi ve harf çevirimi tablosu takip edilmiştir (krş. Röhrborn, 1977-1998, s. 9-10 ve s. 13-14; Röhrborn, 2010, s. XXXIII-XXXV). Bu tabloda yer alan <č> yerine <ç> ve <š> yerine de <ş> kullanılmasının dışında Röhrborn'un metodu tamamen esas alınmıştır. Eski Uygurca metin 123 satırdan oluşmaktadır; fakat kimi satırlarda ancak birkaç sözcük veya harf kalıntısı mevcuttur. Eski Uygurca metnin Türkiye Türkçesine aktarımında metne bağlı kalınmıştır. Metnin aktarımında bazı satırlar büyük ölçüde hasarlı olduğundan Eski Uygurca metnin satır satır aktarılması yoluna gidilmiştir. Bu durum özellikle bazı sözcüklerin bağlam mevcut olmadığından en doğru biçimde aktarılmasını engellemiş olmasına karşın bu noktada sözcüklerin en yaygın ve en bilinen anlamları tercih edilmiştir. Metne ilişkin açıklamalar bahsinde Eski Uygurca metin takip edilebildiği ölçüde *Suttanipāta*'nın *Pārāyaṇavagga* bölümünün orijinalinden Türkçeye yapılan tercümesiyle karşılaştırılmalı olarak tetkik edilmiştir. Fakat kimi noktalarda Eski Uygurca metindeki hasarlar metnin orijinalinden takip edilmesini engellemiştir. Bu yazının sözlüğü alfabetik olarak tertip edilmiştir ve aynı zamanda sözlük analitik dizini de ihtiva etmektedir. Sözlük/dizin bölümüne metinde bütünlüklü olarak korunmuş bütün sözler dâhil edilmiştir. Madde başları sunulurken metinde yer alan sözcüklerin bütün yazım şekillerine ve restore edilmiş biçimlerine de yer verilmiştir. Bununla birlikte madde başlarının alıntı sözcük olması durumunda kaynak dillerdeki orijinal biçimlere yer verilmiştir.

## Eski Uygurca Metnin Yazı Çevirimi ve Harf Çevirisi

### 1

(Katalog bilgisi: Wilkens, 2010, s. 302-303, katalog No. 412)

### Mainz 699 (Glas: T II)

ön

- (001) 01 y(e)g(i)rmi bra[man urıları] d(a)kşinap(a)ttm  
ykrmy pr'/// ////////////// dkşyn'pt tyn
- (002) 02 purvadeş ul[uşka tği ye]mädilär içmäd[i]-  
pwrv'tyş 'wl'/// // //m'dy l'r /yçm'd/
- (003) 03 lär paşanak t[agk]a täg[dilä]r ,, k(a)[lti]  
l'r p's'n'k t// /' t'k'///r ,, q'///
- (004) 04 isig tumlıgka ämgänmiş sart-  
'ysyk twmlyq q' 'mk'nmyş s'rt
- (005) 05 lar sogık suvlug yulka tägsär  
l'r swqyq swvlwq ywl q' t'ks'r



- (006) 06 ançulayu ymä ol b[r]aman-  
"nçwl'yw ym' (P) 'wl p/'m'n
- (007) 07 lar ädgü yil[t]iz[lig]  
l'r 'dkw (P) yyl/yz ///
- (008) 08 tagda tükäl  
t'qd' (P) twyk'l l
- (009) 09 bilgä t(ä)ñri b[urha]n-  
pylk' (P) tnkry p////n
- (010) 10 ka tägdilär „ ol üdün  
q' t'kdy l'r „ (P) 'l'wydwn
- (011) 11 tükäl bilgä t(ä)ñri burhan kutı  
twyk'l pylk' tnkry pwrq'n qwtı
- (012) 12 kuvragd[a] nomlayur ärdi „ ar[s]//[a]n  
q'wvr'qd/ nwml'ywr 'rdy „ 'r//n
- (013) 13 ünin ol kükräyür ärdi „ kör[ti]lär „  
'wynyn 'wl kwykr'ywr 'rdy „ kwyr// l'r „
- (014) 14 braman urıları tükäl bilgä t(ä)ñri]  
pr'm'n 'wry l'ry twyk'l pylk' ////
- (015) 15 [bur]hanıg „ k(a)ltı kün... ..  
///q'n yq „ q'ltı kwyn... ..d...
- (016) 16 ... .. ay t(ä)ñri ... ..  
... .. /'y tnkry tw/...q ///... ..
- (017) 17 ... .. t(ä)ñri b[urhan] ... ..  
...l... .. tnkry p//// ... ..
- (018) 18 ... ..  
'...l/... ..
- (019) 19 burhan ... ..  
pwrq'n t//... ..
- (020) 20 [b]ursañ k[uvr]ağı ... ..  
/wrs'nk q'///'qy //... .. / ...
- (021) 21 ... ..  
... .. swyn q'... ..
- (022) 22 ... ..  
...yq'yl ...d... ..
- (023) 23 ... .. t(ä)ñri ... ..  
... .. t/kry ... ..

- (024) 24 .....  
 ... l'r k////d... ,, ... //
- (025) 25 ..... a[rto]kɨ iki  
 ... ./y/// /twz ''//q̄y 'yky
- (026) 26 ..... kördil[är ,,] ötrü  
 ...//k//s/ ... kwyrdy l// '' wytrw
- (027) 27 [köŋ]ülin sezi[k] [ayı]tdılar ,, ,,  
 ////wl yn syz y/ ////tdy l'r ,, ,,
- (028) 28 ... atl(i)g nom töpö tüşmäk bo  
 ... ''tlq nwm twypw twyşm'k pw
- (029) 29 nom[ug] bav[a]ri ayıtgalı idtı ,, anı  
 nwm// p'v'ry ''yytq'ly 'ydy ,, ''ny
- (030) 30 sözl[äd]i[lär] biziñä bavari näçä  
 swyz l/y /// pyz ynk' p'v'ry n'ç'
- (031) 31 yaşayur ,, tetseları kaç ol tep  
 y'ş'ywr ,, tytsy l'ry q̄'ç 'wl typ
- (032) 32 köŋüli[n] sezik ayıtdılar ,, tükäl  
 kwnkwly/ syz yk ''yytdy l'r ,, twyk'l
- (033) 33 bilgä t(ä)ŋri burhan maitrenı braman  
 pylk' tñkry pwrq'n m'ytryny pr'm'n
- (034) 34 urılarınŋ köŋülin ayıtmış beş  
 'wry l'r nynk kwnkwlyn ''yytmyş pyş
- (035) 35 törlüg [yör]üg yörä y(a)rlikadı  
 twyrlwk ////wk ywr' yrlyq'dy
- (036) 36 kayu kişi üç ärdinikä süzök  
 q̄'yw kyşy 'wç 'rdyny k' swyz wk
- (037) 37 k[öŋül] turgurur ,, bo mu[ntag] ya[ŋın]  
 k//// twrqwrwr ,, pw mw//// y'////

## arka

- beş [otuzunç] ... ..  
 pyş //// // ... ..
- (038) 01 ädgü törö ol ,, ... ..klär  
 'dkw twyrw 'wl ,, ... ..k l'r
- (039) 02 ... .. [s]ezik  
 ...yz l'r .../y l// ... .. /yz yk



- (040) 03 ... .. *takı ymā* kayu kişi-  
...m' / ... .. *t'qy ym' q'yw* kyşy
- (041) 04 [lā]r üç ärdinikā süzök  
//r 'wyç 'rdyny k' swyz wk
- (042) 05 [kō]ñüli artasar ol kişi töpödin  
///nkwly ''rt's'r 'wl kyşy twypw dyn
- (043) 06 [e]nmiş täg bolur ,, burhan  
//nmyş t'k (P) pwlwr ,, pwrq'n
- (044) 07 ... .. antag ol  
... .. //qy (P) ''nt'q 'wl
- (045) 08 [bava]ri braman  
////ry (P) pr'm'n
- (046) 09 [yüz] y(e)g(i)rmi yaşayur ,,  
/// ykrmy y's'ywr ,,
- (047) 10 *b[a]vari [bo]d[u]n* ol ,, beş yüz  
*p/v'ry //d/n* (P) 'wl ,, pyş ywyz
- (048) 11 *tetsel[a]rı* ol ,, bilig boşgurur ,, ,,  
*tytsyl/ry* 'wl ,, pylyk pwşqwrwr ,, ,,
- (049) 12 ... .. užik biltäçi *bavari t(ä)ñri*  
//l///q 'wž yk pylt'çy p'v'ry *tnkry*
- (050) 13 ... .. [ä]tözintä üç b(ä)lgüsi bar ,, ...  
... / ... / *t'wyz ynt' 'wyç plkwsy p'r* ,, ///
- (051) 14 ... .. s[ez]ikiñizläрни көñül[i]n  
... // ... // s// ykynkyz l'r ny kwnkwl/n
- (052) 15 [a]yıt... .. bo ärür ,, tañladı  
//yyt /m// l'r pw 'rwr ,, t'nkl'dy
- (053) 16 ... .. kánttäki ... ..  
... .. p'r' / ... k'nt t'ky ... ..
- (054) 17 ... .. *kä[z]igçä turd[açı]* ... [bavar]i  
/... ..y k' / ykç' *twrd* // ... // //y
- (055) 18 braman ... ..  
pr'm'n // ... // ... // ... // ... dy
- (056) 19 t(ä)ñri ... .. b(ä)lgü ...  
tnkry / ... // ... // wr plkw p...
- (057) 20 ... .. *kayu ol* sözlär ...  
y / ... y ... t' q'yw 'l swyz l'r ...



- (058) 21 tep „ ötrü ... .. bilgä ... ..  
typ „ 'wytrw ... ..q pylk' ... ..
- (059) 22 burhan näç[ä] ... .. tep ... ..  
pwrq'n n'ç/ ... ..// typ /... ..
- (060) 23 ... ..  
...dy ... .. / ... //... ..
- (061) 24 ... .. ol ... ..  
... .. //q 'wl... ..
- (062) 25 ... ..  
... .. /// ... ///t ... ..
- (063) 26 ... ..  
... .. / ... w/ //... ..
- (064) 27 ... .. ol ,, ... ..  
... .. 'l ,, 't//... /... ..
- (065) 28 täg ... .. ol ,, ... ..  
t'k ... ky 'wl ,, kwž k// yk... .. /
- (066) 29 üç törlüg ulug b(ä)lgüsi [o]l ,, ,,  
'wyç twyrlwk 'wlwq plkwsy //l ,, ,,
- (067) 30 bavari bramannıy ulu[ğı] kalın  
p'v'ry pr'm'n nynk 'wlw// q'lyn
- (068) 31 kuvrag äşidtilär ,, t(ä)ñri körür ärdi ,,  
q'wvr'q 'şydy l'r ,, tnkry kwyrwr 'rdy ,,
- (069) 32 kimkä sözläyür tep bil[ir] ärdilär ,,  
kym k' swyz l'ywr typ pyl// 'rdy l'r ,,
- (070) 33 ötrü ol altı y(e)g(i)rmi braman urı-  
'wytrw 'wl 'lty ykrmy pr'm'n 'wry
- (071) 34 ları ,, t(ä)ñri burhanka bardılar ,, ,,  
l'ry ,, tnkry pwrq'n q' p'rdy l'r ,, ,,
- (072) 35 beş mantal yinçürü yükünür/[ä]r ,, çökütü  
pyş m'nt'l yynçwrw ywkwnwr //r ,, çwykydw
- (073) 36 olurup ötüntilär ,, bavari braman  
'wlwrwp 'wytwnty l'r ,, p'v'ry pr'm'n
- (074) 37 ... .. adakınızka yükünür ... mak  
/...q tyn /'d/qynky/ q' ywkwnwr ...m'q

## 2

(Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 287, katalog No. 442)

## U 1536 (T I D)

ön

- (075) 01 ... b(ä)lgü bil...  
... plkw pyl/...
- (076) 02 ... „ „ b(ä)lgü ...  
... „ „ plkw ...
- (077) 03 ... bahşılar anı körüp kut ...  
... p'qşy l'r 'ny kwyrwp qwt ...
- (078) 04 ... tuta ärksiz üküş ...  
...yn ... twt' rksyz //ykwş ...
- (079) 05 ... [ä]dg[ü] atın ögdilär külädilär näçä  
... /dk/ 'tyn 'wykdy l'r kwyl'dy l'r n'ç'
- (080) 06 ...  
... /// ykdy /// ...

arka

- (081) 01 ... şuşaki ...  
... / şwş'ky twd ...
- (082) 02 ... b[o]dis(a)t(a)vnıñ ...  
... p/dystv nynk ...
- (083) 03 ... kızıgin y(a)rlıkamışta ...  
... w k'z ykyn yrlyq'myş t' ...
- (084) 04 ... or[o]nta baranaş balık ...  
... myş 'wr/nt' p'r'n'z p'lyq' ...
- (085) 05 ... [sä]ğräm kändä bavari atl(i)g ...  
... ///kr'm k'nt d' p'v'ry 'tlq ...
- (086) 06 ... ätöz kods[ar] ...  
... // 't'wyz qwds// ...

## 3

(Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 287-288, katalog No. 443)

## U 1539 (T I D)

ön

- (087) 01 atl(i)g kändä ...  
'tlq k'ntd' /...



- (088) 02 üntä tuyd[açı].....  
'wynth' twyd///.....
- (089) 03 ..... l(a)kşanlı[g] ...  
n't' .....//...../ lkş'nly/ ...
- (090) 04 ..... ädgülä[r] .....  
..... k 'dkw l' / .....
- (091) 05 ..... kop .....  
..... yq̄ q̄wp /.....
- (092) 06 .....  
.....//.....  
arka
- (093) 01 ..... ymä .....  
.....// ym' ///.....
- (094) 02 ..... [bä]lgürmiş ärmäz ,,  
..... //lkwrmyş 'rm'z ,,
- (095) 03 ..... parayani şlokda körgitü  
..... p'r'y'ny şlwkd' kwyrkytw
- (096) 04 ..... m[ä]zli aç.....  
..... m/z ly "ç.....
- (097) 05 ..... b[r]aman .....  
..... p' m'n y'k.....
- (098) 06 .....  
..... /.....

## 4

(Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 288, katalog No. 444)

## U 1557 (T I D 129)

## ön

- (099) 01 .....  
...r .....  
.....
- (100) 02 yaratdı .....  
y'r'tdy .....  
.....
- (101) 03 ..... kün t(ä)ñri täg .....  
.....// kwyn tnkry t'k yyl.....
- (102) 04 ..... kayu birär maitre bodis(a)t(a)v .....  
..... q'yw pyr'r m'ytry pwdystv .....  
.....



- (103) 05 ..... „küniñä .....  
 .....w.../y „kwynynk' ///... .. /
- (104) 06 ..... sözlädi „hotai  
 .....// // swyz l'dy „qwt'y  
 arka
- (105) 01 .....  
 .....s/...
- (106) 02 ..... „  
 .....//...dy „
- (107) 03 ..... vi[de]ş berdi ärsär ...  
 .....ykyñ vy//ş pyrdy 'rs'r y...
- (108) 04 ..... sözlädi „y(e)g(i)rmi ...  
 .....wz ynt' swyz l'dy „ykrmy ...
- (109) 05 ..... sudurdaki .....  
 twy/... .. / swdwr d'qy s... ..
- (110) 06 taişeñ seuşeñ nomlarıg .....  
 t'yşynk sywşynk nwm l'ryq q... ..

## 5

(Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 289, katalog No. 445)

## U 2044 (o. F.)

## ön

- (111) 01 ..... beş  
 ...../ ... pyş
- (112) 02 .....  
 .....l ..... l'r nynk ...
- (113) 03 ..... barçata yeg baş b[aştıñkı]  
 ..... p'rç' t' yyk p's p'/////
- (114) 04 ..... bo maitreli „açit[e]l[i] ...  
 .....tytk/ pw m'ytry ly „”çyt/l' ...
- (115) 05 ..... ikigü başın kamag altı y(e)g(i)rmi [toynlar]  
 ...l'r 'ykykw p'syn q'm'q 'lty ykrmy ///// ///
- (116) 06 .....  
 .....tyn .....  
 .....q'/'.....

## arka



- (118) 01 .....  
//n .....//ş p.....
- (119) 02 paşan(a)k tagta .....  
p'ş'nk t'q t' ...l .....yn.....
- (120) 03 ... k(a)ltı seziklär ayıtıp .....  
... qlty syz yk l'r 'ytyp .....  
.....
- (121) 04 ..... äşidmäk .....  
.../.../...d// yn 'şydm'k //...// ...
- (122) 05 ..... toyn boltı temäk .....  
... ///wp twyyn pwlty tym'k q// ///
- (123) 06 ..... bo ärt.....  
..... pw 'rt.....

### Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarması

Mainz 699 (Glas: T II) (ön)

(001) on (altı) Bräh[man oğulları] Dekkan'dan (Skt. *Dakṣiṇāpatha*) (002) Doğu Hindistan (Skt. *Pūrvaśesa*) ül[kesine kadar ye]mediler, içmediler, (003) Pāśānaka D[ağ]n]a ulař[tıla]r. Şöyle ki (004) hararet ve soğukluğa (karşı) çabalamış tüccarlar (005) soğuk sulu göle ulaşsa, (006) aynı şekilde de o Brähmanlar (007) iyi köklü (008) dağda mükemmel (009) bilgili Tanrı Buddha'ya ulaştılar. (010) O vakit (011) mükemmel bilgili Tanrı Buddha, kutsallığı (012) toplulukta vaaz ediyor idi. O aslan (013) sesiyle kükrüyor idi. (014) Brähman oğulları mükemmel bilg[ili Tanrı] (015) [Budd]ha'yı gördüler. Şöyle ki gün ... (016) ... ay ... (017) ... Tanrı B[uddha] ... (018) ... (019) Buddha ... (020) topluluğu<sub>2</sub> ... (021) ... (022) ... (023) ... Tanrı ... (024) ... (025) ... fazlası iki (026) ... gördül[er]. Sonra (027) gönlündekileri [sor]dular. (028) ... adlı öğreti, tepe(den) düşme bu (029) öğreti[yi] Bāvāri('ye) sormak için gönderdi. Onu (030) bize söyl[ed]i[ler]. Bāvāri kaç (031) yaşındadır? Öğrencileri kaç tanedir diye (032) gönlünkileri sordular. Mükemmel (033) bilgili Tanrı Buddha gelecekteki Buddha'yı (Skt. *maitreya*) Brähman (034) oğullarının sağlığını sormuş. Beş (035) türlü öğreti cümlesini yorumlamayı buyurdu. (036) Kaç kişi üç mücevhere (Skt. *triratna*) saf (037) gönül yüceltir? Bunun gibi

Mainz 699 (Glas: T II) (arka)

[yirmi] beş ... (038) iyi yasadır. ... (039) ... [ş]üphe (040) ... ve bundan başka hangi kişi[le]r (041) üç mücevhere (Skt. *triratna*) saf (042) [gö]nlünü yok etse, o kişi tepeden (043) inmiş gibi olur. Buddha (044) ... böyledir. (045) Brähman [Bāva]ri (046) [yüz] yirmi yaşındadır. (047) Bāvāri('nin) soyundandır. Beş yüz (048) talebesi vardır. Öğreti öğretir.



(049) ... .. harf öğretecek Bāvāri Tanrı (050) ... .. bedeninde üç alameti (Skt. *lakṣaṇa*) var. ... (051) ... .. sorularını gönlündekileri (052) sor-... .. budur. Şaşırdı. (053) ... .. kentteki ... .. (054) ... .. sıraya göre dur[acak] ... Brāhman (055) [Bāvāri] ... .. (056) Tanrı ... .. alamet (Skt. *lakṣaṇa*) ... (057) ... .. hangisidir. Sözler ... (058) diye, sonra ... .. bilge ... .. (059) Buddha ne kadar ... .. diyerek ... (060) ... .. (061) ... .. o ... (062) ... .. (063) ... .. (064) ... .. o ... (065) gibi ... .. o ... .. (066) üç tür büyük alametidir (Skt. *lakṣaṇa*). (067) Brāhman Bāvāri'nin büyü[ğü] (olan) topluluk<sub>2</sub> (068) işittiler. Tanrı görür idi. (069) Kime söylediğini bilirdiler. (070) Sonra o, on altı Brāhman oğulları, (071) Tanrı Buddha'ya gittiler. (072) Beş *maṇḍala*(yla), saygıyla eğilerek secde ederler. Diz çökerek (073) oturup yalvardılar. Brāhman Bāvāri (074) ... .. ayağınıza secde eder. ... ..

U 1536 (T I D) (ön)

(075) ... .. alamet (Skt. *lakṣaṇa*) bil... .. (076) ... .. alamet (Skt. *lakṣaṇa*) ... .. (077) ... .. üstatlar onu görüp kutsallık ... .. (078) ... .. tutarak güçsüz çok ... .. (079) ... .. iyi adını övdüler<sub>2</sub>. Ne kadar (080) ... ..

U 1536 (T I D) (arka)

(081) ... .. on altıncı ay istasyonunu (?) ... .. (082) ... .. Bodhisattva'nın ... .. (083) ... .. sırasını buyurduğunda ... .. (084) ... .. yerde Benares şehri ... .. (085) ... .. manastır, kentte Bāvāri adlı ... (086) ... .. beden bıraksa ... ..

U 1539 (T I D) (ön)

(087) adlı şehirde ... .. (088) seste duy[acak] ... .. (089) ... .. alametli ... (090) ... .. iyiler ... (091) ... .. hep ... .. (092) ... ..

U 1539 (T I D) (arka)

(093) ... .. dahi ... (094) ... .. belirmiş değildir. (095) ... .. Pārāyāna (isimli) manzumede göstererek (096) ... .. (097) ... .. Brāhman ... .. (098) ... ..

U 1557 (T I D 129) (ön)

(099) ... .. (100) teçhiz etti. ... .. (101) ... .. güneş gibi ... .. (102) ... .. hangi birer gelecekteki Buddha (Skt. *maitreya*), Bodhisattva ... (103) ... .. gününe ... .. (104) ... .. söyledi. Hotai

U 1557 (T I D 129) (arka)



(105) ..... (106) ..... (107) ..... talimat verdi ise ...  
 (108) ... .. söyledi. Yirmi ... (109) ... .. sūtradaki ... .. (110) büyük  
 taşıt (Skt. *mahāyāna*), küçük taşıt (Skt. *hīnayāna*) öğretileri ... ..

U 2044 (o. F.) (ön)

(111) ... .. beş (112) ... .. (113) ... .. hepsinden daha iyi  
 en yüksek (114) ... .. bu gelecekteki Buddha (Skt. *maitreya*) ve *ajita* ... (115)  
 ... ikisi başıyla bütün on altı [rahipler] (116) ... .. (117) ... ..

U 2044 (o. F.) (arka)

(118) ... .. (119) Pāṣānaka Dağı'nda ... .. (120) ... .. şöyle ki  
 sorular sorup ... .. (121) ... .. duyma ... .. (122) ... .. rahip oldu  
 deme ... .. (123) ... .. bu ... ..

### Eski Uygurca Metne İlişkin Açıklamalar

(001-003) **y(e)g(i)rmi bra[man uruları] d(a)kşinap(a)ttn purvadeş ul[uşka tāgi ye]mädilär içmäd[i]lär paşanak t[agk]a tūg[dilä]r:** Pāli dilindeki *Pārāyaṇavagga*'yla karşılaştırıldığında EUyg. bu ifadenin fragmanda bütünlüklü olarak mevcut olmadığı görülmektedir. EUyg. metnin öncesindeki satırda en azından *altı* sözcüğü *altı y(e)g(i)rmi braman* “on altı Brahman” ifadesini doğru bir biçimde anlamlandırabilmek için mevcut olmalıdır (krş. 070 ve 115. satırlar ile Zieme, 2015, s. 533<sub>00</sub>). Bu ifadenin *Pārāyaṇavagga*'daki eş değerinin Türkçeye yapılan bütünlüklü çevirisi şöyledir: “Sonra zengin şehir Pāva'ya, sonra bir Magadha şehri olan Vesālī'ye, büyüleyici güzellikteki Pāsānakam Çetiya'ya vardılar.” (Kaya, 2019, s. 132, No. 38). Bu satırların Pāli aslı için bk. Andersen & Smith, 1913, s. 194, No. 1013 ve İng. çevirisi için krş. Norman, 2001, s. 130, No. 1013 ve Mills, 2015, s. 301.

(001) **bra[man]:** EUyg. *brahman* sözü Toharcanın A diyalektinde *brāmaṃ* “brāhmaṇa” (Poucha, 1955, s. 209) ~ *brāhmaṃ* (Poucha, 1955, s. 210) ~ *prāhmaṃ* (Poucha, 1955, s. 200) ~ *prāmmaṃ* (Poucha, 1955, s. 200) biçimlerinde tespit edilmişken, Soğdcada *pr'mn* (Gharib, 1995, s. 279b, \*6975) ~ *pr'm'n* “Brahman” (Gharib, 1995, s. 279b, \*6973) biçimlerinde tespit edilmiştir. Bu söz esasında Skt. *brāhmaṇa*'ya “Brāhman” (Wilkens, 2021, s. 194b; Monier-Williams, 1899, s. 741b; Edgerton, 1953, s. 404b; Rhys Davids & Stede, 1921-25, s. 492) dayanır.

(001) **bra[man uruları]:** Bu satırın restorasyonu için krş. 014. satır ve Zieme, 2005, s. 533<sub>01</sub>.

(001) **d(a)kşinap(a)t+tın:** EUyg. bu söz Toharcanın A diyalektinde *Dakṣiṇāpath* (Poucha, 1955, s. 136-137) şeklinde görülmektedir. Bu ifade esasen Skt. *Dakṣiṇāpatha*'ya “Hindistan'ın güney eyaletinin ismi, Dekkan” (Wilkens, 2021, s. 243a) dayanır.



**(002) purvaḍeṣ:** Wilkens, kökeni itibarıyla Skt. *Pūrvadeśa*'ya “Doğu Hindistan” dayanan bu sözün Soğd. *pwrpδ* 'yş ile de karşılaştırılması gerektiğini belirtir (2021, s. 565a).

**(002) ul[uşka tāgi ye]mādilār:** Bu satırın restorasyonu için krş. Zieme, 2005, s. 533<sub>02</sub>.

**(003) paṣanak:** EUyg. bu söz Toharcanın A diyalektinde *pāṣānak* (Poucha, 1955, s. 168) şeklinde tanımlanmış olup esasında Skt. *pāṣānaka*'ya “bir dağ adı” (Wilkens, 2021, s. 553b) dayanır.

**(003-010) k(a)[lti] isig tumlġka ämgänmiş sartlar sogık suvlug yulka tägsär ançulayu ymä ol b[r]amanlar ädgü yil[t]iz[lig] tagda tükäl bilgä t(ä)ḡri b[urha]nka tägdilār:** Bu ifadenin Pāli dilinde kaleme alınan *Pārāyanavagga*'daki eş değerinin Türkçeye çevirisi şöyledir: “Susamış, soğuk su içmek isteyen biri gibi, kazanç peşinde bir tüccar gibi veya sıcaktan bunalıp gölge arayan biri gibi hızla dağı tırmandılar.” (Kaya, 2019, s. 132, No. 39). Bu satırların Pāli aslı için bk. Andersen & Smith, 1913, s. 195, No. 1014 ve İng. çevirisi için krş. Norman, 2001, s. 130, No. 1014 ve Mills, 2015, s. 302.

**(004) sart+lar:** EUyg. bu söz “tüccar” anlamında olup Toharcanın A diyalektinde *sārth* “opulentus” (Poucha, 1955, s. 364) şeklinde tanımlanmıştır. Sözcük temelde Skt. *sārtha*'ya “tüccar, yatırımcı” (Wilkens, 2021, s. 587b; Monier-Williams, 1899, s. 1209c; Edgerton, 1953, s. 593b) dayanır. Zieme, *sart* sözcüğünün Eski Türkçedeki tanımlarına yer verdiği yazısında mevzubahis ifadenin üzerinde teferruatlı bir şekilde durarak Orta Farsça, Partça, Soğdca ve Sakaca biçimlerinin de mevcut olduğundan söz eder (2005, s. 531-532).

**(010-013) ol üdün tükäl bilgä t(ä)ḡri burhan kutı kuvragd[a] nomlayur ärdi ,, ar[s]/[a]n ünin ol kükräyür ärdi:** Bu ifadenin Pāli dilinde yazılan *Pārāyanavagga*'daki eş değerinin Türkçeye çevirisi şöyledir: “O sırada *Bhagavan bhikkuları* toplamış onlara *Dhamma*'yı öğretmekte ve sesi ormandaki bir aslan gibi yankılanmaktaydı.” (Kaya, 2019, s. 132, No. 40). Bu satırların Pāli aslı için bk. Andersen & Smith, 1913, s. 195, No. 1015 ve İng. çevirisi için krş. Norman, 2001, s. 130, No. 1015 ve Mills, 2015, s. 302.

**(013-016) kör[ti]lār ,, braman uruları tükäl bilgä t(ä)ḡri [bur]hanıg ,, k(a)[lti] kün... .. ay t(ä)ḡri ... ..:** Bu EUyg. ifade ziyadesiyle hasarlıdır; fakat yine de bu ifadenin Pāli dilindeki *Pārāyanavagga*'da yer alan esas biçiminin Türkçeye bütünlüklü çevirisi şöyledir: “Acıta ışınları olmayan bir güneş gibi veya dolunay vakti gelmiş bir ay gibi olan *sambuddhaya* baktı.” (Kaya, 2019, s. 132, No. 41). Bu satırların Pāli aslı için bk. Andersen & Smith, 1913, s. 195, No. 1016 ve İng. çevirisi için krş. Norman, 2001, s. 130, No. 1016 ve Mills, 2015, s. 302.





**(020) [b]ursañ:** Soğd. *pwrsnk*<sup>(1)</sup> sözcüğüne dayanan bu ifade “rahip, rahipler topluluğu” (Gharib, 1995, s. 331a, \*8218) anlamındadır.

**(025-027) ... .. a[rto]k[ı] iki ... .. kördil[är „] ötrü [kög]ülin sezi[k] [ay]ıtdılar:** Bu EUyg. ifade ziyadesiyle hasarlıdır ve öncesiyle sonrasındaki ifadelerle Pāli dilindeki *Pārāyaṇavagga*’dan kısmen farklılaştığı görülmektedir. EUyg. metin hasarlı olsa da bu ifadenin *Pārāyaṇavagga*’daki eş değerinin Türkçeye bütünlüklü çevirisi şöyledir: “Onun bedenindeki hayırlı işaretleri gördü ve tüyleri diken diken oldu; sonra öne çıkıp sorularını sormaya başladı.” (Kaya, 2019, s. 132, No. 42). Bu satırların Pāli aslı için bk. Andersen & Smith, 1913, s. 195, No. 1017 ve İng. çevirisi için krş. Norman, 2001, s. 130, No. 1017 ve Mills, 2015, s. 302.

**(029-032) anı sözl[äd]i[lär] biziñä bavari năçä yaşayur „, tetseları kaç ol tep köñüli[n] sezik ayıtdılar:** Esasında bu satırdan evvelki 028 ve 029. satırlarda, *Pārāyaṇavagga*’da yer almayan ifadeler mevcuttur. Bu durum EUyg. tercümenin tertibinde muhtemelen *Pārāyaṇavagga*’nın orijinal dili dışındaki farklı dil(ler)deki versiyonların da kullanılmış olabileceği fikrini doğurmaktadır. Metnimizin 029-032. satırlar arasında yer alan mevzubahis ifadenin eş değerinin Türkçeye bütünlüklü çevirisi şöyledir: “Bana hocamın yaşını, soyunu, özelliklerini, ilahiler üzerindeki hâkimiyetini, *brāhmanalardan kaç ilahi okuduğunu söyleyiniz.*” (Kaya, 2019, s. 132, No. 43). Bu satırların Pāli aslı için bk. Andersen & Smith, 1913, s. 195, No. 1018 ve İng. çevirisi için krş. Norman, 2001, s. 130, No. 1018 ve Mills, 2015, s. 302. Buradaki Türkçe ve diğer dildeki tercümelemler ışığında, EUyg. bu satırların metnin aslıyla mukayese edildiğinde daha muhtasar olduğu kanısı oluşmaktadır.

**(030) bavari:** EUyg. bu söz Skt. *bāvāri*’ye “bir Brahman adı” (Wilkens, 2021, s. 152a) dayanır.

**(031) tetse+ları:** Bu ifade Çin. 弟子 *dizi*’ye “yakın bir öğrenci” (Giles, 1912, s. 1359b, \*10950) dayanmaktadır.

**(033) maitre+nı:** EUyg. bu söz Soğdcada *m’ytr’k* “maitre/i” (Gharib, 1995, s. 209b, \*5272) ~ *mytr’k* ~ *mytr’y* “maitre” (Gharib, 1995, s. 226b, \*5664) biçimlerinde tanıklanmış olup Skt. *maitreya*’ya “Śākyamuni’yi takip edecek bir sonraki Buddha’nın adı” (Monier-Williams, 1899, s. 834b; Edgerton, 1953, s. 440a) dayanmaktadır.

**(034) beş törlüg [yör]üg:** Bu ifade Çin. 五義 *wuyi* “beş yorum, beş doktrin” (DDB) karşılığındadır.

**(036) üç ärdini+kä:** Bu EUyg. ifade “üç mücevher; yani Buddha, Budist öğretisi (*dharmā*) ile rahipler ve rahibeler topluluğu (*saṃgha*)” anlamında olup Çin. 三寶 *sanbao* (DDB; JEBD, 1979, s. 248a; Soothill & Hodous, 1937, s.



63b; Hirakawa, 1953, s. 28b; Tokyürek, 2019, s. 66; Röhrborn, 2017, s. 236; Wilkens, 2021, s. 814b) ve Skt. *triratna* (Monier-Williams, 1899, s. 460a; Edgerton, 1953, s. 258b) karşılığındadır.

**(045-050) [bava]ri braman [yüz] y(e)g(i)rmi yaşayur ,, b[a]vari [bo] d[u]n ol ,, beş yüz tetsel[a]rı ol ,, bilig boşgurur ,, ,, ... .. użik biltäçi bavarı t(ä)ņri ... .. [ä]tözintä üç b(ä)lgüsi bar ,, ...:** EUyg. bu satırlar kısmen hasarlı olsa da metnin aslından daha teferruatlı görünmektedir. Mevzubahis ifadenin *Pārāyanavagga*'daki eş değerinin Türkçeye çevirisi şöyledir: “Bhagavan dedi ki: ‘Onun yaşı yüz yirmidir; soyu Bāvāri soyudur, uzuvlarında gerekli özellikler vardır, üç *Veda*'ya hâkimdir.’” (Kaya, 2019, s. 132, No. 44). Bu satırların Pāli aslı için bk. Andersen & Smith, 1913, s. 195, No. 1019 ve İng. çevirisi için krş. Norman, 2001, s. 130, No. 1019 ve Mills, 2015, s. 302.

**(047) b[a]vari [bo]d[u]n ol:** EUyg. metinde hasarlı olan bu ifade metnin orijinali yardımıyla tamamlanmış ve anlamlandırılmıştır. *Pārāyanavagga*'daki ilgili kısım “so ca gottena Bāvāri” [= O, Bāvāri soyundandır] (Andersen & Smith, 1913, s. 195, No. 1019; ayrıca çevirisi için krş. Norman, 2001, s. 130, No. 1019 ve Mills, 2015, s. 302) şeklindedir. Burada sözü edilmesi gereken esas ifade *bodun* sözcüğüdür. Metnin orijinalinden de anlaşılacağı üzere, *gotta* sözcüğü Pāli dilinde “soy, nesep” (Rhys Davids & Stede, 1921-25, s. 254) anlamındadır ve Skt. *gotra*'ya “kabile, boy; ırk, soy” (Monier-Williams, 1899, s. 364c; Edgerton, 1953, s. 216a) karşılık gelmektedir. Dolayısıyla EUyg. *bodun* sözü burada daha evvelki bilinen “halk, klan, insanlar, nüfus, topluluk, kalabalık” (Wilkens, 2021, s. 185b; ayrıca krş. Clauson, 1972, s. 306a) anlamlarından farklı olarak Pāli dilindeki gibi “soy” anlamıyla geçmektedir.

**(049) użik:** Bu EUyg. söz Soğdcada 'wǰ'k şeklinde tespit edilmiştir ve “harf” (Gharib, 1995, s. 74b, \*1893) anlamındadır. Clauson, sözcüğü “yazılı karakter, harf, hece” olarak anlamlandırılmıştır ve sözcüğün Soğdca bir görünüşe sahip olduğu, bu dil vasıtasıyla Türkçeye geçmiş olacağı; fakat sonuç itibarıyla aynı anlamdaki Çin. 字 *zi*'ye (Giles, 1912, s. 1525c, \*12324) kadar uzanacakmış gibi görüldüğü belirtilmiştir (Clauson, 1972, s. 24a).


**(054) [bavar]i:** Bu restorasyon için krş. 067 ve 073. satırlar.

**(070-074) ötrü ol altı y(e)g(i)rmi braman urıları ,, t(ä)ņri burhanka bardılar ,, ,, beş mantal yinçürü yükünür[ä]r ,, çökiü olurup ötüntilär ,, bavari braman ... .. adakiņızka yükünür ...mak:** EUyg. metin bu noktada küçük bir hasara sahiptir; fakat metnin aslından da kısmen farklılaştığı görülmektedir. Mevzubahis ifadenin *Pārāyanavagga*'daki eş değerinin Türkçeye çevirisi şöyledir: “Hayvan postunu omzuna atarak sevinçle doğrulan genç adam eğilip başını onun ayaklarına değdirerek konuştu: Ey soylu kişi, ey her şeyi açıkça gören, *Brāhman Bāvāri* ve öğrencileri sevinçle ve saygıyla



ayaklarınıza kapanırlar.” (Kaya, 2019, s. 132, No. 52-53). Bu satırların Pāli aslı için bk. Andersen & Smith, 1913, s. 196, No. 1027-1028 ve İng. çevirisi için krş. Norman, 2001, s. 131, No. 1027-1028 ve Mills, 2015, s. 303-304.

**(079) ög-dilär külä-dilär:** Bu ikileme “övmek, methetmek” anlamlarındadır (Şen, 2002, s. 213; Ölmez, 2017, s. 281).

**(081) şuşak+i:** Metinde geçen bu sözcüğün okuması ve anlamlandırması bağlam mevcut olmadığından ne yazık ki kesin değildir. Mevzubahis sözcük, EUyg. kaynaklarda *susak* ~ *şuşak* şeklinde iki farklı yazı çevirimine sahiptir (krş. Knüppel, 2002). EUyg. *şuşak* sözü “on altıncı ay istasyonunun adı” (Wilkens, 2021, s. 658a) anlamındadır ve sözcük Toharcanın B diyalektinde *susākha* “(takımyıldızı/burç) Vaiśākha” (Adams, 2013, s. 763) şeklinde tespit edilmiştir; bu sebeple *susak* ~ *şuşak* yanında *suşak* şeklindeki bir okuma da önerilebilir. Bununla birlikte sözcüğün metindeki imlâsında da görülebileceği üzere  (U 1536 [T I D] arka 01) ilk ünsüz <ş> iki nokta ile işaretlendiğinden -en azından şimdilik- *suşak* okuma önerisi kesin olmayacaktır. Sözcük esasen Skt. *vaiśākha*'ya “Hindü ay yılını oluşturan on iki aydan biri” (Monier-Williams, 1899, s. 1026b) uzanır.

**(084) baranaş:** Bu EUyg. sözcük Toharcanın A diyalektinde *bārānasi* “Benares” (Poucha, 1955, s. 207) şeklinde tanıklanmıştır. Bu söz esasında Skt. *vārānāsī* ~ *bārānāsī*'ye “Benares şehri” (Monier-Williams, 1899, s. 944b) dayanmaktadır.

**(085) [sā]yrām:** Bu sözcük Toharcanın A diyalektinde *sañkrām* ~ *sañkrām* ~ *sañgrām* “monasterium, coenobium” (Poucha, 1955, s. 358), Toharcanın B diyalektinde *sañkrām* “manastır” (Adams, 2013, s. 735-736) ve Soğdcada *snkr'm* “manastır” (Gharib, 1995, s. 357b, \*8865) şekillerinde tanıklanmıştır. Bu söz esasen Skt. *sañghārāma*'ya “manastır” (Wilkens, 2021, s. 598a) dayanmaktadır.

**(085) kânt+dä:** Bu ifade Soğd. *knδ(h)* “kent, şehir” (Gharib, 1995, s. 190b, \*4761) sözcüğüne dayanır.

**(089) l(a)kşan+l[ğ]:** EUyg. *l(a)kşan* sözü Toharcanın A diyalektinde *lakşam* “signum” (Poucha, 1955, s. 263) ve Toharcanın B diyalektinde *lakşām* “karakteristik, mükemmellik işareti” (Adams, 2013, s. 590) biçimlerinde tespit edilmiştir. Sözcük esasında Skt. *lakṣaṇa*'ya (Monier-Williams, 1899, s. 892a; Edgerton, 1953, s. 458a) dayanmaktadır.

**(095) parayani:** EUyg. bu ifade Skt. *pārāyaṇa* “bir eser adı” (Monier-Williams, 1899, s. 619c; Edgerton, 1953, s. 342b) sözüne dayanır.

**(095) şlok+da:** Bu EUyg. ifade Toharcanın A diyalektinde *şlok* “stropha” (Poucha, 1955, s. 334) ve Toharcanın B diyalektinde *şlok* “beyit; dua, ilahi”



(Adams, 2013, s. 706) ve Soğdcada *ʃl'wk* (Gharib, 1995, s. 373b, \*9250) ~ *ʃr'wk'* “dua, söz, ilahi” (Gharib, 1995, s. 376a, \*9318) biçimlerinde tanıklanmıştır. Sözcük esasen Skt. *śloka* “ün, şöhret, şan, övgü, övgü ilahisi” (Monier-Williams, 1899, s. 1104c) karşılığındadır.

**(104) hotai:** Bu sözcüğün okuması ve anlamlandırması bağlam mevcut olmadığından kesin değildir. Bununla birlikte *hotai* “bir unvan parçası (?)” (krş. *hotai-tse*, Wilkens, 2021, s. 281b) yanında, Eski Uygurcada daha evvel tanıklanmamasına karşın *kutay* “ipekli kumaş” (Clouston, 1972, s. 607b-608a) şeklindeki bir okuma da mümkün görünmektedir.

**(107) vi[de]s:** Sözcük Skt. *upadeśa*'ya “talimat, öğretim; Budist yazındaki bir türün adı” (Monier-Williams, 1899, s. 199a; Edgerton, 1953, s. 135a) kadar uzanır.

**(109) sudur+daki:** Bu EUyg. sözcük Skt. *sūtra*'ya “Budist vaazları içeren dinî eser” (Monier-Williams, 1899, s. 1241c; Edgerton, 1953, s. 604b) dayanmaktadır. Bununla birlikte Toharcanın A diyalektinde *sutār* ~ *sūtār* “opus litterarum, liber” (Poucha, 1955, s. 376) ve Toharcanın B diyalektinde *sutār* ~ *sūtār* “sūtra” (Adams, 2013, s. 761) ve Soğdcada *swtr* (Gharib, 1995, s. 366b, \*9080) ~ *swtrr* “sūtra” (Gharib, 1995, s. 366b, \*9081) biçimlerinde tanıklanmıştır.

**(110) taişenç:** Sözcük kökeni itibarıyla Çin. 大乘 *da cheng*'e “Büyük Araç” (Giles, 1912, s. 88b, \*770) dayanır ve Skt. *mahāyāna* “büyük araç, Mahāyāna ekolü” (Monier-Williams, 1899, s. 799b; JEBD, 1979, s. 39a; Hirakawa, 1997, s. 324a; Edgerton, 1953, s. 425a) karşılığındadır.

**(110) seuşenç:** Sözcük köken olarak Çin. 小乘 *xiao sheng*'e “Küçük Araç” (Giles, 1912, s. 88b, \*770) ve Skt. *hīnayāna* “küçük araç” (Monier-Williams, 1899, s. 1296c; JEBD, 1979, s. 295a; Hirakawa, 1997, s. 397b; Edgerton, 1953, s. 620b) karşılığındadır.

**(114) açit[e]+l[i]:** EUyg. bu söz Toharcanın B diyalektinde *ajite* (Adams, 2013, s. 7) biçiminde tanıklanan bu söz Skt. *ajita*'ya (Monier-Williams, 1899, s. 10b; Edgerton, 1953, s. 7b) dayanmaktadır.

**(122) toyn:** EUyg. bu ifade Çin. 道人 *daoren* “Budist” (Giles, 1912, s. 1335b, \*10780) sözünün yazı çevirimidir.

## Sözlük ve Dizin

### A

**açit[e]** < Toh. B *ajite* < Skt. *ajita* “bir Gandharva adı” *maitreli a. +l[i]* 114

**adak** “ayak” *a. +ıyızka* 074

**altı** “altı” *a. y(e)g(i)rmi* “on altı” 070, 115



**ançulayu** “böyle, böylece” *a.* 006

**anı** “onu” *a.* 029, 077

**antag** “böyle, bunun gibi” *a.* 044

**ar[s]l[a]n** “aslan” *a.* 012

**arta-** “yok olmak; (metinde) yok etmek” *a.-sar* 042

**a[rto]k** “fazla” *a.+ı* 025

**at** “ad, isim” *a.+ın* 079

**atl(i)g** “adlı, isimli” *a.* 028, 085, 087

**ay** “ay” *a. t(ä)ñri* 016

**ayıt-, [a]yıt-, [ayı]t-** “sormak” [*a.*] 052; *a.-galı* 029; *a.-muş* 034; *sezik a.-dılar* 032; *sezi[k]* [*a.*]-*dılar* 027; *seziklär a.-ıp* 120

## B

**bahşı** < Çin. 博士 *bo shi* “üstat, hoca” *b.+lar* 077

**balık** “şehir” *baranaş b.* 084

**bar** “var, mevcut” *b.* 050

**bar-** “varmak, gitmek” *b.-dılar* 071

**baranaş** < Toh. *A bārāṇasī* < Skt. *vārāṇasī* ~ *bārāṇasī* “Benares şehri” *b. balık* 084

**barça** “bütün, hep” *b.+ta yeg* 113

**baş** “baş” *b.* 113; *b.+ın* 115

**b[aştı]nkı** “birinci, baştaki” *b.* 113

**bavari, bavari, bavari, bay[a]ri, b[a]vari, [bava]ri, [bavar]i** << Skt. *bā-vari* “bir Brahman adı” *b.* 029, 030, 045, 047, 049, 054, 067, 073, 085

**b(ä)lgü, b(ä)lgü** “alamet, işaret” (~ Skt. *lakṣaṇa*) *b.* 056, 075, 076; *b.+si* 050, 066

**[bä]lgür-** “belirmek, ortaya çıkmak” [*b.*]-*miş* 094

**ber-** “vermek” *vi[de]ş b.-di* 107

**beş, beş** “beş” *b.* 111; *b. mantal* 072; *b. törlüg [yör]üg* 034; *b. yüz tetsel[a]rı* 047

**bil-** “bilmek” *b.* 075; *užik b.-täçi* 049; *b.-[ir]* 069

**bilgä, bilgä, bilg[ä]** “bilge” *b.* 058; *tükäl b. t(ä)ñri burhan* 033; *tükäl b. [t(ä)ñri] [bur]hanıg* 014; *tükäl b. t(ä)ñri b[urha]nka* 009; *tükäl b. t(ä)ñri burhan kutı* 011



**bilig** “bilgi; (metinde) öğreti” *b. boşgurur* 048

**birär** “bire” *b. maitre bodis(a)t(a)v* 102

**biziñä** “bize” *b.* 030

**bo, bo, bo** “bu” *b.* 028, 037, 052, 114, 123

**bodis(a)t(a)v, b[o]dis(a)t(a)v** < Soğd. *pwδystβ ~ pwtystβ* < Skt. *bodhisattva* “Bodhisattva, Buddha adayı, Buddha olacak kimse” *b.+niñ* 082; *maitre* *b.* 102

**[bo]d[u]n** “boy, kabile, soy” [*b*]. 047

**bol-** “olmak” *täg b.-ur* 043; *toyın b.-ti* 122

**boşgur-** “öğretmek” *bilig b.-ur* 048

**braman, braman, b[r]aman, bra[man]** < Toh. A *brāmaṃ ~ brāhmaṃ ~ prāhmaṃ ~ prāmmaṃ* < Skt. *brāhmaṇa* “Brāhmaṇ” *b.* 055, 097; *b.+lar* 006; *b. urıları* 014, 070; *b. [urıları]* 001; *b. urılarınıñ köñülin* 033; *bavari b.* 073; *[bava]ri b.* 045; *bavari b.+niñ ulu[gi]* 067

**burhan, b[urhan], b[urha]n, [bur]han** “Buddha” *b.* 019, 043, 059; *b. kutı* 011; *t(ä)ñri b.* 017, 033; *[t(ä)ñri]* [*b*]. +*ig* 015; *t(ä)ñri b.+ka* 009, 071

**[b]ursaq** < Soğd. *pwrsnk<sup>(r)</sup>* “topluluk, cemaat, rahipler topluluğu” [*b*]. *k[uvr]ağı* 020

**Ç**

**çökiñ-** “diz çökmek” *ç.-ü olurup ötüntilär* 072

**D**

**d(a)kşınap(a)t** < Toh. A *dakṣiṇāpath* < Skt. *dakṣiṇāpatha* “Hindistan’ın güney eyaletinin ismi, Dekkan” *d.+tın* 001

**Ä**

**ädgü, [ä]dg[ü]** “iyi” *ä.* 007, 038, 079; *ä.+lä[r]* 090

**ängän-** “çabalamak” *isig tumlıgka ä.-miş* 004

**är-, är-** “yardımcı eylem” *ä.-ür* 052; *[bä]lgürmiş ä.-müz* 094; *bil[ir]* *ä.-dilär* 069; *körür ä.-di* 068; *kükräyür ä.-di* 013; *nomlayur ä.-di* 012; *vi[de]ş berdi ä.-sär* 107

**ärdini** << Skt. *ratna* “mücevher” *üç ä.+kä* 036, 041

**ärksiz** “güçsüz” *ä.* 078

**äşid-** “işitmek, duymak” *ä.-tilär* 068

**äşidmäk** “işitme, duyma” *ä.* 121



**ätöz, [ä]röz** “beden, vücut” *ä. kods[ar]* 086; [*ä*].+*intä* 050

**E**

**[e]n-** “inmek” *töpödin [e].-miş* 043

**H**

**hotai** “bir unvan parçası (?)” *h.* 104

**I**

**id-** “göndermek” *ayıtgalı ı.-tı* 029

**İ**

**iç-** “içmek” *i.-mäd[i]lär* 002

**iki** “iki” *i.* 025

**ikigü** “ikisi birlikte” *i.* 115

**isig** “sıcaklık, hararet” *i. tumlugka ämgänmiş sartlar* 004

**K**

**kaç** “kaç, ne kadar” *k. ol* 031

**kahn** “yoğun” *k. kuvrag* 067

**k(a)ltı, k(a)ltı** “yani, şöyle ki” *k.* 003, 015, 120

**kamag** “bütün, hep” *k.* 115

**kayu** “hangi” *k.* 036, 040, 057, 102

**känt** < Soğd. *knδ(h)* “kent, şehir” *k.+dä* 085, 087; *k.+täki* 053

**käzig** “sıra” *k.+in* 083

**kä[z]igçä** “sıralı, sıraya göre” *k.* 054

**kim** “kim” *k.+kä sözläyür* 069

**kişi** “kişi” *k.* 036, 042; *k.+[lä]r* 040

**kod-** “koymak, bırakmak” *k.-s[ar]* 086

**kop** “bütün, hep” *k.* 091

**köñül, [kö]ñül, [köñ]ül, k[öñ]ül** “gönül” *k.* 037; [*k*].+*i* 042; *k.+in* 034; *k.+i[n]* 032; *k.+[i]n* 051; [*k*].+*in* 027

**kör-** “görmek” *k.-dil[är]* 026; *k.-üp* 077; *k.-ür ärdi* 068; *k.-[ti]lär* 013

**körgit-** “göstermek” *k.-ü* 095

**kut** “kutsallık” *k.* 077; *t(ä)ñri burhan k.+ı* 011



**kuvrag, kuvrag, k[uvr]ag** “topluluk” *kalın k.* 068; *k. +d[a]* 012; *[b]ursan k. +ı* 020

**kükrä-** “kükremek” *k.-yür ärdi* 013

**külä-** “övmek” *ögdilär k.-dilär* 079

**kün** “gün; güneş” *k.* 015; *k. t(ä)ñri tæg* 101; *k.+injä* 103

**L**

**l(a)kşanlı[g]** “alametli, işaretli” *l.* 089

**M**

**maitre** < Soğd. *m'ytr'k ~ mytr'k ~ mytr'y* < Skt. *maitreya* “gelecekteki Buddha” *m. bodis(a)t(a)v* 102; *m.+li açit[e]l[i]* 114; *m.+nı* 033

**mantal** < Toh. A *mañḍal*, Toh. B *mañḍāl* < Skt. *mañḍala* “büyü dairesi” *beş m.* 072

**mu[ntag]** “bunun gibi, böylesi” *m. ya[ñın]* 037

**N**

**näçä, näç[ä]** “ne kadar, nasıl” *n.* 030, 059, 079

**nom** < Soğd. *nwm* < Grek. *nomos* “öğreti, dinî kaide” (~ Skt. *dharma*) *n.* 028; *n.+larıg* 110; *n.+[ug]* 029

**nomla-** “vaaz vermek” *n.-yur ärdi* 012

**O**

**ol, ol, ol, [o]l** “o, işaret sıfatı; -dİr, kopula” *o.* 006, 010, 013, 031, 038, 042, 044, 047, 048, 057, 061, 064, 065, 070; *[o].* 066

**olur-** “oturmak” *çökiñü o.-up* 073

**or[o]n** “yer” *o.+ta* 084

**Ö**

**ög-** “övmek” *ö.-dilär külädilär* 079

**ötrü, ötrü** “sonra” *ö.* 026, 058, 070

**ötün-** “dilemek, yalvarmak” *ö.-tilär* 073

**P**

**parayani** << Skt. *pārāyaṇa* “eser adı” *p.* 095

**paşanak, paşan(a)k** < Toh. A *pāṣānak* < Skt. *pāṣānaka* “bir dağ adı” *p.* 003; 119

**purvadeş** << Skt. *pūrvadeśa* “Doğu Hindistan” *p.* 002





## S

**sart** < Toh. A *sārth* < Skt. *sārtha* “tüccar” *s. +lar* 004

**[sä]ṅrām** < Toh. A *saṅkrām* ~ *saṅkrām* ~ *saṅgrām* ve Toh. B *saṅkrām*; < Soğd. *snkr'm* < Skt. *saṅghārāma* “manastır” *[s]*. 085

**seuşeṅ** < Çin. 小乘 *xiao sheng* “küçük araç” (~ Skt. *hīnayāna*) *taişeṅ s.* 110

**sezik, sezi[k], [s]ezik, [s]ezik** “soru, şüphe” *[s]*. 039; *s. ayıtdılar* 032; *s. [ayı]tdılar* 027; *s. +lär ayıtp* 120; *s. +iñizlärni* 051

**sogık** “soğuk” *s. suvlug yulka* 005

**söz** “söz” *s. +lär* 057

**sözlä-, sözl[ä]-** “söylemek” *s.-di* 104, 108; *s.-[d]i[lär]* 030; *s.-yür* 069

**sudur** < Toh. A ve Toh. B *sutär* ~ *sütär*, Soğd. *swtr* ~ *swtr* < Skt. *sūtra* “sūtra, Budist vaazları içeren dinî eser” *s. +dakı* 109

**suvlug** “sulu” *sogık s. yulka* 005

**süzök** “temiz, saf” *s. k[öñül]* 036; *s. [kö]ñülü* 041

## Ş

**şlok** < Toh. A ve Toh. B *şlok*, Soğd. *şl'wk* < Skt. *śloka* “manzume” *parayani ş. +da* 095

**şuşak** < Toh. B *suśākh* < Skt. *vaiśākha* “on altıncı ay istasyonunun adı” *ş. +i* 081

## T

**tag, t[ag]** “dağ” *t. +da* 008; *t. +[k]a* 003; *t. +ta* 119

**taişeṅ** < Çin. 大乘 *da cheng* “büyük araç” (~ Skt. *mahāyāna*) *t. seuşeṅ* 110

**takı** “ve” *t. ymä* “ve bundan başka” 040

**taṅla-** “şaşırmak” *t.-dı* 052

**täg, täg** “gibi” *t.* 043, 065, 101

**täg-, tög-, tög-** “değmek, ulaşmak” *t.-dilär* 010; *t.-[dilä]r* 003; *t.-sär* 005

**[tägi]** “kadar” *[t]*. 002

**t(ä)ṅri, t(ä)ṅri, t(ä)ṅri, t(ä)ṅri, t(ä)ṅri, [t(ä)ṅri]** “Tanrı” *t.* 009, 011, 016, 017, 023, 033, 049, 056, 068, 071, 101; *[t]*. 014

**te-** “demek, söylemek” *t.-p* 031, 058, 059, 069

**temäk** “deme” *t.* 122

**tetse, tetse** < Çin. 弟子 *dizi* “talebe” *t. +ları* 031; *t. +[a]rı* 048



**toyın, [toyın]** < Çin. 道人 *daoren* “rahip” *t.* 122; [t].+[lar] 115

**töpö** “tepe” *t.* 028; *t.*+*din* 042

**törlüg** “türlü” *beş t. [yör]üg* 035; *üç t. ulug b(ä)lgüsü* 066

**törö** “yasa” *ädgü t.* 038

**tumlg** “soğukluk” *isig t.+ka ämgänmiş* 004

**tur-** “durmak, bulunmak” *t.-d[açı]* 054

**turgur-** “yaratmak, oluşturmak; yüceltmek” *süzök k[öñül] t.-ur* 037

**tut-** “tutmak” *t.-a* 078

**tuy-** “duymak, işitmek” *üntä t.-d[açı]* 088

**tükäl, tükäl** “mükemmel, eksiksiz, tam” *t.* 008, 011, 014, 032

**tüşmäk** “düşme” *t.* 028

**U**

**ulug, ulu[g]** “ulu, büyük” *u.* 066; *u.*+*[ı]* 067

**ul[uş]** “ülke” *purvadeş u.+[ka]* 002

**urı, [urı]** “oğul” *braman u.+ları* 014, 070; *bra[man] [u].+[ları]* 001; *braman u.+larnıñ* 034

**užik** < Soğd. `wj`k “harf, hece” *u. biltäçi* 049

**Ü**

**üç, üç** “üç” *ü. ärdinikä* 036, 041; *ü. b(ä)lgüsü* 050; *ü. törlüg ulug b(ä)lgüsü* 066

**üdüñ** “zaman, vakit” *ü.* 010

**üküş** “çok” *ü.* 078

**ün** “ses” *ü.+in* 013; *ü.+tä tuyd[açı]* 088

**V**

**vi[de]ş** << Skt. *upadeśa* “talimat, öğretim” *v. berdi* 107

**Y**

**ya[ŋ]** < Çin. 樣 *yang* “tarz, biçim” *mu[ntag] y.+[in]* 037

**yarat-** “hazırlanmak, teçhiz etmek” *y.-dı* 100

**y(a)rhka-** “buyurmak” *y.-dı* 035; *y.-mıšta* 083

**yaşa-** “yaşamak” *y.-yur* 031, 046

**[ye]-** “yemek” *[y].-mädilär* 002

**yeg** “daha iyi” *barçata y.* 113

**y(e)g(i)rmi** “yirmi” *y.* 001, 108; *altı y.* 070, 115; *[yüz] y.* 046



**yil[t]iz[lig]** “köklü” y. 007

**yinçür-** “eğilmek, secde etmek” y.-ü *yükünürl[ä]r* 072

**ymä, ymä** “dahi, ayrıca” y. 006, 040, 093

**yör-** “yorumlamak, izah etmek” [*yör*]/*üg* y.-ä 035

**[yör]üg** “tefsir, yorum” [*y*]. *yörä* 035

**yul** “göl” *sogık suvlug* y.+ka 005

**yükün-** “eğilmek, secde etmek” *adakınızka* y.-ür 074; *yinçürü* y.-ürl[ä]r 072

**yüz, [yüz]** “yüz” *beş* y. 047; [*y*]. *y(e)g(i)rmi* 046

### Sonuç

Sanskritçede *tripiṭaka*, Pāli dilinde ise *tipiṭaka* “üç sepet” olarak bilinen Budist felsefi inancına ilişkin kutsal yazınsal derlem içinde önemli bir yer tutan *sūtralar*, *āgama* / *nikāya* denilen çeşitli koleksiyonları ihtiva etmektedir. Yaygın olarak bilinen dört koleksiyona ilaveten Pāli dilindeki Budist külli-yatta Sanskritçe külliyattan farklı olarak *Khuddakanikāya* adında beşinci bir koleksiyon daha mevcuttur. *Khuddakanikāya* toplam on beş eserden oluşmaktadır. Bu on beş eserin beşincisi ise *Suttanipāta* adını taşımaktadır. Manzum ve mensur beş bölümden oluşan *Suttanipāta*’nın sonuncu bölümü *Pārāyaṇa-vagga* adını taşımaktadır. Bu araştırmanın konusunu da ilk olarak 1997 yılında Zieme tarafından neşredilen *Suttanipāta*’nın sonuncu bölümünü oluşturan *Pārāyaṇavagga*’nın Eski Uygurca tercümesine ilişkin metin parçalarının neşri oluşturmaktadır. Bu yazı ile bugün Berlin Turfan Koleksiyonu’nda korunan ve daha evvel neşredilmemiş olan Mainz 699 (Glas: T II), U 1536 (T I D), U 1539 (T I D), U 1557 (T I D 129) ve U 2044 (o. F.) arşiv numaralı beş fragmanın yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, metne ilişkin açıklamaları ve dizin/sözlüğü ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın sonuçları şöyle özetlenebilir: (1) Burada beş fragman temelinde oluşturulan metinsel kurguya istinaden daha evvel neşredilmeyen 123 satır hacminde Eski Uygurcaya ilişkin dilsel veri araştırmacıların dikkatine sunulmuştur. (2) Bu satırların bir kısmı bugün bütünlüklü olarak korunmuş olsa da bazı satırlarda yalnızca birkaç harf korunabilmiştir. Birkaç harfin korunabildiği ve Türkiye Türkçesine aktarılamayacak kadar hasarlı satırların sayısı 17 olup metnin geneline oranı % 13.82’dir. (3) Aynı madde başının farklı yazımları bir kenara bırakıldığında, metnin söz varlığı 157 madde başından oluşmaktadır. Bu madde başlarından 39’u (% 24.85) fiil kök veya gövdesini, 118’i (% 75.15) ise isim kök veya gövdesini oluşturmaktadır. (4) Metnin söz varlığında doğrudan Çince den alıntılanmış 6 söz (% 3.82), doğrudan Soğdca den alıntılanmış 3 söz (% 1.91), Toharcanın A veya B diyalekti üzerinden alıntılanmış Sanskritçe 11 söz (% 7) ve Soğdca üzerinden alıntılanmış Sanskritçe 5 söz (% 3.18) mevcuttur. Eski



Uygurca metnin geneli düşünüldüğünde alıntı sözlerin oranı % 15.92'dir. Bu yazıyla Eski Uygur araştırmalarına *Pārāyaṇavagga* zaviyesinden küçük bir katkı sunulmuştur.

### İşaretler ve Kısaltmalar

|                  |  |
|------------------|--|
| (P)              | pothī deliği   |
| *                | madde başı   |
| ... <sub>2</sub> | ikileme  |
| bk.              | bakınız  |
| EUyg.            | Eski Uygurca   |
| İng.             | İngilizce  |
| JEBD             | <i>Japanese-English Buddhist dictionary</i>                              |
| kat.             | katalog  |
| krş.             | karşılaştırınız  |
| No.              | numara   |
| o. F.            | ohne Fundsigle [= Fragmanın bulunduğu yeri gösterir işaret mevcut değil] |
| Skt.             | Sanskritçe   |
| Soğd.            | Soğdca   |
| Toh. A           | Toharcanın A diyalekti   |
| Toh. B           | Toharcanın B diyalekti   |

### Kaynakça

- Adams, D. Q. (2013). *A dictionary of Tocharian B. Revised and greatly enlarged vol. 1-2*. Rodopi.
- Anālayo. (2015). Āgama/Nikāya. *Brill's encyclopedia of Buddhism* içinde (Cilt 1, 50-59). Brill.
- Andersen, D. & Smith, H. (1913). *Sutta-nipāta*. The Pali Text Society.
- Clarke, S. (2015). Vinayas. *Brill's encyclopedia of Buddhism* içinde (Cilt 1, 60-87). Brill.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford at the Clarendon.
- Edgerton, F. (1953). *Buddhist hybrid Sanskrit grammar and dictionary. Vol. II: Dictionary*. Yale University.
- Eltschinger, V., & Yoshifumi, H. (2015). Abhidharmas. *Brill's encyclopedia of Buddhism* içinde (Cilt 1, 88-102). Brill.
- Gharib, B. (1995). *Sogdian dictionary: Sogdian-Persian-English*. Farhangon.
- Giles, H. A. (1912). *A Chinese-English dictionary. Part I-II*. Kelly and Walsh.



- Hinüber, O. von (1996). *A handbook of Pāli literature*. Berlin.
- Hinüber, O. von (2015). Tripiṭaka. *Brill's encyclopedia of Buddhism* içinde (Cilt 1, 38-49). Brill.
- Hirakawa, A. (1997). *Buddhist Chinese-Sanskrit dictionary*. Reiyūkai.
- JEBD = *Japanese-English Buddhist dictionary*. (1979). Daitō Shuppansha.
- Kaya, K. (2019). *Suttanipāta*. Türkiye İş Bankası.
- Knüppel, M. (2002). Zur XIV. Mondstation *susak* ~ *šušak* im Uigurischen. *Studia Turcologica Cracoviensia*, 7, 45-51.
- Mills, L. K. (2015). *Sutta nipāta*. SuttaCentral. Erişim adresi: <http://ftp.budaedu.org/> (Erişim tarihi: 08.05.2022).
- Monier Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English dictionary*. Oxford: Oxford University.
- Norman, K. R. (2001). *The group of discourse (Sutta-nipāta)*. Vol. II: Revised translation with introduction and notes. Oxford: The Pali Text Society.
- Ölmez, M. (2017). Eski Uygurca ikilemeler üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65(2), 243-311.
- Özertural, Z. (2020). *Alttürkische Handschriften Teil 4: Varia Buddhica: Buddhistische Gedichte und Kleinere Sūtra-Texte*. Franz Steiner.
- Poucha, P. (1955). *Institutiones linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus linguae Tocharicae dialecti A*. Státní Pedagogické Nakladatelství.
- Rhys Davids, T. W., & Stede, W. (1921-1925). *The Pali text society's Pali-English dictionary*. Pali Text Society.
- Röhrborn, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 1-6*. Steiner.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1: ab- -üzüglä-*. Steiner.
- Röhrborn, K. (2017). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 2: aš- -üzük*. Steiner.
- Soothill, W. E., & Hodous L. (1937). *A dictionary of Chinese Buddhist terms: with Sanskrit and English equivalents and a Sanskrit-Pali index*. Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tokyürek, H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm terimleri*. Türk Dil Kurumu.
- Wilkens, J. (2010). *Alttürkische Handschriften Teil 10: Buddhistische Erzähltexte*. Franz Steiner.



- Wilkins, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın el sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Universitätsverlag Göttingen.
- Zieme, P. (1997). Das Pārāyaṇasūtra in der alttürkischen Überlieferung. *Buddhavidyāsudhākaraḥ. Studies in honour of Heinz Bechert on the occasion of his 65th birthday içinde* (743-759). Swisttal-Odendorf.
- Zieme, P. (2003). The Pārāyaṇasūtra in Old Turkish. *Buddhist Studies Review*, 20(1), 31-47.
- Zieme, P. (2005). Notizen zur Geschichte des Namens sart. *Studia Turcologica Cracoviensia*, 10, 531-539.

### Elektronik Kaynaklar

- DDB = Digital Dictionary of Buddhism, www.buddhism-dict.net (Erişim tarihi: 12.05.2022)
- Mainz 699 (Glas: T II) ön: [http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0699\\_seite2.jpg](http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0699_seite2.jpg) (Erişim tarihi: 12.05.2022) arka: [http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0699\\_seite1.jpg](http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0699_seite1.jpg) (Erişim tarihi 12.05.2022)
- U 1536 (T I D) ön: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1536seite1.jpg> (Erişim tarihi 12.05.2022) arka: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1536seite2.jpg> (Erişim tarihi 12.05.2022)
- U 1539 (T I D) ön: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1539seite1.jpg> (Erişim tarihi 12.05.2022) arka: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1539seite2.jpg> (Erişim tarihi 12.05.2022)
- U 1557 (T I D 129) ön: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1557seite1.jpg> (Erişim tarihi 12.05.2022) arka: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1557seite2.jpg> (Erişim tarihi 12.05.2022)
- U 2044 (o. F.) ön: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2044seite1.jpg> (Erişim tarihi 12.05.2022) arka: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2044seite2.jpg> (Erişim tarihi 12.05.2022)

## Extended Summary

The corpus of Buddhist religious literature is called *tripiṭaka* in Sanskrit and *tipiṭaka* in Pāli, meaning “three baskets”. In fact, why the Buddhist corpus was so named today is unknown, but these three baskets are *Sūtrapiṭaka*, *Vinayapiṭaka*, and *Abhidharmapiṭaka*, or in other words the *Sūtras*, *Vinayas*, and *Abhidharmas*. Of these, *Sūtrapiṭaka* means “basket of discourse”, and these works consist of Buddha’s sermons. Among the *sūtras*, there are various collections named as *āgama* in the Sanskrit Buddhist *corpus* and *nikāya* in Pāli a “collection of writing on the Buddhist corpus”. The number of *āgama* / *nikāya* in *Sūtrapiṭaka* is four. These are *Dīrghāgama* / *Dīghanikāya*, *Madhyamāgama* / *Majjhimanikāya*, *Samyuktāgama* / *Samyuttanikāya*, and *Ekottarikāgama* / *Ānguttaranikāya*. However, unlike the Sanskrit Buddhist corpus, the fifth collection has been added to the Buddhist corpus in Pāli language, that is, *Khuddakāgama* / *Khuddakanikāya*. The *Khuddakanikāya*, which represents the fifth collection of *Sūtrapiṭaka* in the Pāli language, essentially contains a wide variety of verse and prose. *Khuddakanikāya* has fifteen works. The fifth work among these works is called *Suttanipāta*. *Suttanipāta* consists of five “chapters” called *vagga* in Pāli. These five *vaggas* of *Suttanipāta* contain a wide variety of metrics and prose texts, some of which are among the oldest in Buddhist literature (cf. von Hinüber, 2015, p. 43). These five *vaggas* are, in order: *Uragavagga*, *Cūlavagga*, *Mahāvagga*, *Aṭṭhakavagga* and *Pārāyaṇavagga*.

The subject of this paper is the Old Uighur fragments of the *Pārāyaṇavagga* from *Suttanipāta*, which is one of the texts related to the Buddhist corpus in the Pāli language. Considering the research history of this text, it is seen that the first publication was carried out by Zieme. Zieme, in his 1997 article “Das Pārāyaṇasūtra in der alttürkischen Überlieferung” [= Pārāyaṇasūtra in the Old Turkish Tradition], edited the fragments with archive number U 2028 and U 1188 (T III M 184) preserved in the Berlin Turfan Collection on Old Uighur *Pārāyaṇavagga*. This article written by Zieme contains a 66-line Old Uighur text, which includes transcription, transliteration, and German translation of the Old Uighur text. In 2005, Zieme edited the transcription and translation of only the first ten lines of a very voluminous fragment of the Old Uighur *Pārāyaṇa* manuscript in his article on Old Turkish *sart* (Zieme, 2005, p. 533). The catalog of these fragments published by Zieme is prepared by Wilkens (2010, pp. 305-306). In her catalog published in 2020, Özertural shares the catalog information of four fragments related to this text under the title “Erzähltexte aus dem Umfeld des Pārāyaṇa-sūtras” [= Narrative Texts Around Pārāyaṇa-sūtra] (Özertural, 2020, p. 287-289). These four fragments mentioned in Özertural’s catalog are the fragments identified and briefly mentioned by Zieme in his 1997 article.

In this article, five fragments in Old Uighur, which have not been published until now, belonging to the *Pārāyaṇavagga* of *Suttanipāta* are edited. The five fragments published here are respectively: Mainz 699 (Glas: T II), U 1536 (T I D), U 1539 (T I D), U 1557 (T I D 129) and U 2044 (o. F.). It is entirely up to Zieme to determine that the fragment with archive number Mainz 699 belongs to the *Pārāyaṇavagga*. Although the fragment Mainz 699 contains several severely damaged lines, it consists of 37 lines on recto and 37 lines on verso, for a total of 74 lines. Zieme, in an article



in 2005, includes the first 10 lines of recto of the fragment Mainz 699. This fragment numbered as Mainz 699 is at lines 001-074 of this paper. The other four fragments are extremely damaged fragments, in which only a few words or letters can be preserved. The total volume of these fragments is 48 lines. These fragments are the lines 075-123 of this article.

In this paper, the transcription, transliteration, translation into Turkish, explanations and glossary/index of the five fragments in question are presented. The results of this study can be summarized as follows: (1) Here, linguistic data related to an Old Uighur in a volume of 123 lines, which has not been published before, has been presented to the attention of researchers, based on the textual fiction created on the basis of five fragments. (2) Although some of these lines are preserved in their entirety today, only a few letters are preserved in some lines. The number of damaged lines, where few letters can be preserved and cannot be translated to Turkish, is 17, and its ratio to the overall text is 13.82%. (3) When the different spellings of the same entry of an article are left aside, the vocabulary of the text consists of 157 entries. 39 (24.85%) of these entries form the verb root or stem, and 118 of them (75.15%) form the noun root or stem. (4) In the vocabulary of the text, there are 6 words directly quoted from Chinese (3.82%), 3 words directly quoted from Sogdian (1.91%), 11 words of Sanskrit (7%) quoted from Tocharian dialect A or B, and 5 words of Sanskrit quoted from Sogdian (3.18%). Considering the old Uighur text in general, the rate of quotations is 15.92%. With this article, a small contribution has been made to the Old Uighur studies from the *Pārāyaṇavagga* point of view.

